

Dergiabant

2024, 12(1): 321-324, doi: 10.33931/dergiabant.1410407

Plotinus'un Felsefesi

Tuğba GÜRSU¹

Geliş Tarihi (Received): 26.12.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 17.01.2024

Yayın Tarihi (Published): 31.05.2024

Öz: Plotinos, düşünce tarihinde önemli bir yer tutan Antik Çağ Yunan filozofudur. Geliştirmiş olduğu öğreti ile düşünce dünyasına yön vermeyi başarmıştır. Filozofun düşünce dünyasına olan etkisi, bilhassa Batı'da yeni çalışmaları doğurmuştur. Bu çalışmada, söz konusu ilginin bir ürünü olan Émile Bréhier'in "Plotinos'un Felsefesi" isimli eseri incelenmektedir. Bu eser, Plotinos'un öğretisini açıklamakla birlikte filozofun öğretisinin kökenlerine dair yeni bir perspektif sunmaktadır. Bu nedenle tanıtımını yaptığımız kitap, Plotinos'un felsefesine ilgi duyanların faydalanacağı bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Plotinos, Bir, Nous, Ruh.

&

Abstract: Plotinus is an ancient Greek philosopher who holds an important place in the history of thought. He has succeeded in shaping the world of thought with the doctrine he has developed. The influence of the philosopher on the world of thought has given rise to new studies, especially in the West. In this study, Émile Bréhier's "The Philosophy of Plotinus", which is a product of this interest, is examined. The work explains Plotinus' teaching and offers a new perspective on the origins of the philosopher's teaching. Therefore, the book that we studied is a beneficial source for people who are interested in the philosophy of Plotinus.

Keywords: Philosophy of Religion, Plotinus, One, Nous, Soul.

Atıf/Cite as: Gürsu, Tuğba. "Plotinos'un Felsefesi". *Dergiabant* 12/1 (Mayıs 2024), 321-324. doi: 10.33931/dergiabant.1410407

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu kitap değerlendirmesi, bir hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This book review has been reviewed by a referee and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Lisans Öğrencisi, Tuğba Gürsu, Sakarya Üniversitesi, tugba.gursu@ogr.sakarya.edu.tr.

Émile Bréhier. *Plotinus'un Felsefesi*. Çev. Ayşe Meral-Ahmet Faruk Çağlar. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.

Plotinos, düşünce tarihinde önemli bir yer tutan Antik Çağ Yunan filozofudur. Onun geliştirmiş olduğu felsefi öğreti, başta Yahudi Hristiyan düşüncesini ardından İslam düşüncesini etkilemiştir. Bu önemine rağmen ülkemizde Plotinos'un felsefesine dair yeterince akademik çalışmanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Batı akademik camiasında ise Plotinos'a olan ilgi hiç eksilmemiştir. Bu ilginin bir ürünü olarak ele alacağımız Émile Bréhier'in *Plotinos'un Felsefesi* adlı eseri 1921-1922 kış döneminde Sorbonne'da verdiği derslerinden oluşan bir çalışmadır.

Bréhier, kitabında Plotinos'un öğretisinin merkezi olarak kabul ettiği "Tanrısal şeyler" (Bir, Akıl ve Ruh) üzerine yoğunlaşmaktadır. Kitap, girişten sonra "M.S. 3.yüzyıl", "Enneadlar", "Plotinos'un Felsefesinin Temel Sorunu", "Sudur", "Ruh", "Akıl", "Plotinos'un Oryantalizmi", "Bir", "Sonuç" ve "Ek- Duyusal Dünya ve Madde" isimli on bölümden oluşmaktadır. Burada her bölüme değinme imkânımız bulunmadığından özellikle önemli gördüğümüz bölümlere odaklanacağımızı belirtmeliyiz.

"Sudur" başlığını taşıyan dördüncü bölümde Bréhier, Plotinos'un öğretilerinde gerçekliğin rasyonel ve tinsel olmak üzere bir çift temsilinin bulunduğuna dair tezini örneklendirmek üzere Plotinos'un sudur kuramını incelemektedir. İlk olarak kuramın rasyonel yönünü ele alan yazar, sudur kavramının çağrıştırdığı düşüncenin, yaygınlığı ve tarihsel önemi bakımından bugünkü evrim düşüncesiyle karşılaştırılabileceğini ifade etmektedir (s.55). Akabinde Plotinos'un öğretilerinde ihmal edildiğini düşündüğü bir gözlemi aktarmaktadır: Plotinos'un kullanmış olduğu astronomik sistem, metafiziği ile sıkı bir ilişki içinde olduğundan bu ilişki, hipostazları ve hipostazların aralarındaki ve duyusal dünyayla olan irtibatını belirlemektedir (ss.56-57). Bu hipostazlar hiyerarşisi Bir, Akıl ve Ruh'tan oluşmaktadır. Akıl'ın Bir'den, Ruh'un Akıl'dan suduru zorunlu ve ebedidir. Yazar, üç hipostaz sisteminin rasyonel yönünü açıkladıktan sonra Plotinos'un, 'Antik filozofların varlığın neden düşük dereceleri vardır' sorusunu gündemine alarak gerçekliğin tinsel yönünü açıklamaktadır. Özetleyecek olursak Plotinos, bu soruya birtakım imgelerle yanıt vermektedir. Burada gösterilmeye çalışılan ana husus, metafizik gerçekliğin hipostazlaşmış manevi bir yaşam olduğudur.

"Ruh" başlığını taşıyan beşinci bölümde yazar, ilk olarak ruhun ne olduğuna dair bilgilere yer vermektedir. Ardından Plotinos'un, ruhu örgütleyici bir güç olarak kabul eden animist gelenekle, ruhun duyusal dünyaya gelişini düşüş olarak kabul eden Orfik Pisagorcu geleneği birleştirmesinden ötürü öğretilerinde bir karşıtlığın bulunduğunu belirtmektedir. Yazara göre, bu çatışma şu şekilde çözülür: "Bir yandan, animist fiziğin, kendi kader anlayışına uygun bir anlamda dönüştürülmesiyle; öte yandan, evrensel düzen ile ruhların özel kaderi arasında anlaşmaya varma girişimiyle" (s.71). Şöyle ki Plotinos'un animizmi yorumlaması tekil ruhun yanında alem ruhunun varlığını kabul etmesine, Stoacıların tohumu nedenini yorumlaması Ruh'a aktif güç olmasının yanında bir temaşa etkinliği görevi vermesine neden olmuştur. Filozof'un bu eğilimlerinin arkasında, hakiki gerçekliği manevi hipostazlaşmış bir yaşamda görmesi yatmaktadır. Ruh'un temaşa etkinliği, bir yanıyla akla diğer yanıyla maddeye dokunduğundan ötürü düzenleyici bir güçtür ve bu sebeple iyidir. Ancak diğer taraftan Ruh'un bir ve çok olduğu kabulü evren ile çoklu yaşamlar arasında bir düzen farklılığına neden olmaktadır. Çünkü ruhların tikel bedenlerle birleşerek çokluğa geçmesi, manevi yaşamı da çokluğa geçirmektedir. Bu eylem kendisini iki şekilde gösterir: Ruh'un bedeni canlandırdığı zorunlu eylem ve Ruh'un kendi iradesiyle bedene bağlandığı eylem. Söz konusu ikinci eylem, ruhların özel kaderinin bir ifadesi olmasıyla kötüdür.

Beşinci bölümde ele alınan bir diğer konu ise Plotinos'un psikolojisidir. Yazar, ruhun temaşasının ne olduğunu açıklayarak ruhsal yetilerin duyusal dünyayla ilişki içinde olan Ruh'a ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ardından söz konusu ruhsal yetileri (hafıza, acı, haz, arzu, öfke, idrak) tek tek ele almaktadır.

Bréhier, "Akıl" başlığını taşıyan altıncı bölüme Akıl kuramının felsefi ve manevi olmak üzere iki ayrı yönü olduğunu belirterek başlamaktadır. Mevcut ikiliğin Nous terimini karşılayan sözcüğün seçiminde de kendisini gösterdiğine işaret eden yazar, Nous'u karşılamak üzere geleneğin onayladığı Akıl (intelligence) sözcüğünü kullanmayı tercih etmektedir. Yazar, incelemesinde ilk olarak kuramın felsefi

unsurlarını tespit etme yoluna giderek şu sonuca ulaşmaktadır: "Akıl hipostazı, Plotinos'ta bir ideler dünyası, formların kökeni, bir monad sistemi şeklinde üçlü bir bakış açısı altında ortaya çıkar. Bu nedenle akıl kuramı, duyuşal dünyaya egemen olan rasyonel, ahlaki ve estetik değerlerin gerçekliğinin doğrulanması ve onun hakkındaki yargılarımızdır" (s.113). Ardından Plotinos'un ilgi odağında bilen öznenin, nesnesiyle özdeşleştiği ruhsal odaklanma halleri olduğunu belirtmektedir. Plotinos, söz konusu ilgi sebebiyle kullandığı felsefi unsurları kendi amacına uygun olarak düzenlemiştir. Plotinos'un, Akıl biçimsel bir manevi tutum ve kendimiz hakkında düşünceye dalma olarak kabul etmesi onu, Platoncu akıl ve akledilir ayrımını ortadan kaldırmaya götürmektedir. Zira bu özne nesne ayrımı, aklın bizzat kendisinin bilgisine, onunla ilgili apaçıklığa (evidence) ulaşmayı engeller niteliktedir. Bu ayrım ortadan kalktığından yani akıl ve akledilir özdeş kılındığında "Akıl, düşünceden düşüncenin bizzat varlığına doğrudan bir geçişi" olarak kendi varlığını bildirmektedir (s.118). Bu noktada yazar, Akıl hipostazının Kartezyen Cogito'nun başlangıcı olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedir.

"Plotinos'un Oryantalizmi" başlıklı yedinci bölüm, kitabın en özgün kısmı gibi görünmektedir. Bréhier, bu bölümde Plotinos'un öğretisinde Yunan felsefesine yabancı olan düşüncelerin niteliğini ve kaynağını araştırmakta ve yaptığı bu araştırmayı 'Plotinos'un oryantalizmi' olarak nitelendirmektedir. Yazar, Plotinos'un Helen geleneğine yabancı olan düşüncülerini, filozofun ilgilendiği sorunlarla belirlemektedir. Yazara göre, "Tüm bu sorunlar tek bir soruna indirgenir: Bilincinde olduğumuz, tikel varlık ile tümel varlığın ilişkisidir" (s.128). Ancak filozofu Helen geleneğinden kesin olarak ayıran ele aldığı sorun değil, sorunu mistik bir düzlemde çözüme kavuşturmasıdır.

Bölümün Plotinos'un düşüncesiyle döneminin Doğu dinlerinin mukayese edildiği kısmında ise yazar, şu tespitlerde bulunmaktadır: Plotinos'un öğretisi, bireyin Tanrıyla ilişki kurmasına yardımcı herhangi bir arabulucu bulundurmamasıyla, gerçek bir dini topluluğu meydana getirmemesiyle, herhangi bir dini pratiğe yer vermemesiyle döneminin diğer dini hareketlerinden ayrılmaktadır (ss.131-136).

Bréhier, K.H. Müller'e referansla Plotinos'un kurtuluş dinlerinin düşüncelerine karşı bir antipati sergilediğini belirtmektedir. Bu antipatinin arkasında Plotinos'un benimsediği bir dini ideal bulunmaktadır. Yazar, söz konusu dini idealin, Spinoza ve Schelling'i Plotinos'la aynı itirazlara götürmesinden dolayı Plotinos'u bir dini geleneğin başlatıcısı olarak görmekte ve bu geleneğin Hindistan'a kadar uzandığını kabul etmektedir. Yazar, tezini güçlendirmek adına ilk olarak Hindistan'la gerçekleşmiş temaslara ve Plotinos'un öğretisinin oluştuğu ortama değinmektedir. Deussen ve Oldenberg'in çalışmalarına atıfla Plotinos, Spinoza ve Schelling'in öğretilerinin Upanişadlar'da mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu bilginin ardından Upanişadlar'ı inceleyen yazar, Brahman ile Atman'ın özdeşleşmesini tefekkür pratiğinden ileri gelen bir sezgi olarak tanımlamaktadır (ss.145-146). Bu tanım Plotinos'taki dini idealinin ne olduğunu da göstermektedir. Yani dini ideal; dini bir sezgidir. Yazar, bu sezginin içeriğine dair saptamalarda bulunarak Plotinos'un felsefesinin Upanişadlar'la olan uyumunu ortaya sermektedir.

"Bir" başlığını taşıyan sekizinci bölümde Bréhier, Bir hipostazının Akıl'dan üstün olduğuna ve doğasının akılla bilinemez olduğuna değinerek başlamaktadır. Araştırmasındaki amacının, öğretilerdeki irrasyonelizmin anlamını ortaya koymak olduğunu belirten yazar, incelemesiyle Bir kuramında bir çift yönlülüğün bulunduğu ulaşmaktadır: Akılcı yön ve Mistik yön. Plotinos'un, manevi hayatı, akli bilginin şartı kıldığını iddia eden yazar, bu iddiayla kuramın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Yazar, tezini güçlendirmek adına ilk olarak Plotinos'un mistik deneyimini ele almaktadır. Platoncu aşk diyalektiğinin, Plotinos'un kuramındaki vecd ile bağlantılı olduğunu belirten yazar, bu aşk diyalektiğini "ruhun aşığı maşuka mümkün olduğunca benzer kılacak hazırlığı, bir soyutlama yöntemi" olarak sunmakta ve nihai noktada bu hazırlığın, vecd ile tamamlandığını belirtmektedir (s.174). Yazar, bu açıklamalarının ardından Porfiryus'a referansla Plotinos'un Porfiryus'la olduğu süre içerisinde dört defa mistik tecrübe yaşadığını belirtmekte ve filozofun Enneadlar'da yaşadığı bu tecrübeyi nasıl betimlediğine yer vermektedir: "sevilen nesneye karışmak isteyen", "O aynı anda sevilen nesne, sevgi ve öz sevgidir... Kendini sever; saf aydınlığını sever, bizzat kendisi sevdiği şeydir" (ss. 175-176).

“Sonuç” adlı bölümde Bréhier, Plotinos’un Batı felsefesine yeni bir idealizm getirdiğini iddia etmektedir, ancak bununla yeni bir akımı değil, gerçeklik tasavvurumuzu dönüştüren derin bir eğilimin açığa çıkarılmasını kastettiğinin kaydını da düşmektedir. Yazar, bölümü söz konusu yeni idealizmi açıklamaya tahsis etmektedir. Bölümde belirtilenler Plotinos’un idealizminin, nesne özne ilişkilerini dönüştürdüğünü göstermektedir. Plotinos, bu dönüşümü Tanrısal şeylerin altına hakiki gerçeklik olarak; aktif öznelere, manevi faaliyetleri yerleştirerek sağlamaktadır: “Saf özne Bir; ideal olarak nesnesinden ayrılmış özne Akıl; son olarak nesnelere dünyasında saçılıp dağılan bir özne Ruh; bunlar her yerde farklı faaliyet derecelerine sahip etkin öznelere” (s.198). Bu tasavvur, öznenin yani Ben’in içsel yaşamla birlikte Tanrısal şeylere dönüşmesini sağlamaktadır. Bu noktada Plotinos’un idealizmi, kader sorununu çözmektedir. Zira bu tasavvur, özneyi hakiki gerçeklik ile özdeş kılmaktadır. Özne, içe dönmek suretiyle öz bilgisine yani Tanrısal bilgiye ulaşarak kurtuluşa ulaşabilmektedir. Bréhier, Plotinos’un ölüm döşesinde “İçimdeki tanrıyı, evrendeki tanrıya döndürmeye çalışıyorum” şeklindeki sözlerinin öğretisinin bir özeti niteliğinde olduğunu tasdikleyerek bölümü nihayete erdirmektedir.

Kitap hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak diyebiliriz ki, Bréhier’in çalışması Plotinos’un öğretisini başarılı bir şekilde sunmaktadır. Enneadlar’a çokça atıf yaptığı eserinde bir bölümü filozofun eserini ve üslubunu açıklamaya ayırması okuyucuyu aydınlatmakta ve kitap boyunca müteyakkız tutmaktadır. Yazar, çalışmasında pek çok iddiada bulunmaktadır. Değerlendirmede bu iddialara elimizden geldiğince yer verdik. Fakat özellikle ilgimizi çeken, yazarın Plotinos’un öğretisinin Upanişadlar’dan esinlenme taşıdığına dair tezidir. Zira yazarın bu tezi, geleneğimizde bulunan Plotinos’un mistik öğretisinin kökenine dair yeni bir kapı aralamaktadır. Yazarın işaret ettiği yolun araştırmacılar tarafından takip edilmesi sadece Plotinos, Spinoza, Schelling’in öğretilerinin değil, geleneğimizdeki öğretilerin anlaşılması noktasında da büyük önem arz edecektir. Çeviri özelinde ise eserde geçen “şeytan” yerine “daimon”; “sevgili” yerine “aşık”; “bütünsel ruh” yerine “evren ruhu” veya “tümel ruh” sözcüklerinin kullanılmasının, Plotinos’un felsefesi ile bütünlük oluşturması açısından daha yerinde kullanımlar olabileceğini belirtmek isteriz. Bununla birlikte Plotinos’un felsefesine dair tercümesi fazlasıyla gecikmiş böylesine önemli bir çalışmanın dilimize kazandırılması takdire şayandır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.